14 август 2009

Сурәт симфониясе

Хәмит Латыйфның «агач уймалары» - мәңьеллыклар буенча безне әйләндереп алган, тибрәтеп йоклаткан, йә кояшлы йорт, йә алтын бишек булып назлаган, йә тәгәрмәчле арба сыйфатында, йә уенчык ат булып дөнья гиздергән; яфраклары, бизәкләре, хуш исләре, сайрар кошлары чыңгылдавы белән йөрәкләрне җилкендергән урман сәнгате белән тоташу нәтиҗәсе. Йомшак алтынсу каен такталарга махсус пычак, яисә өтергә ярдәмендә уеп бизәк йөгертү, күңелләреңне биләп торган уйлар ташкынын сынландыру - ата-бабалардан калган, авылларда әле дә очраштыргалый торган хикмәтле һөнәр. Балачагыннан эшче-корымчылар, йорт салучылар, агач осталары арасында кайнашкан, җәй буе әтисе белән ат җигеп, утын ташыган, бүрәнәләр ярган, кыш өчен хәзерләп, утын кискән Хәмит бик иртәли агач тану, агач бизәү стихиясенә кереп киткән. Ләкин биредә дә ул традицияләрне кабатлаучы һөнәр иясе - «уймачы» гына түгел, күләмле сюжетларга, тематик серияләргә, фәлсәфи уйланулар дәрәҗәсенә күтәрелгән оста, яңа технологияләр тудыручы рәссам булып формалашкан. Әле 1972 елда, агач уенчыклар ясау төбәгендә - Мәскәү өлкәсенең, Загорски районы Богородское авылында укыган чагында ук Хәмит, биредә бары тик стандартка кергән темаларны кабатлаучы башкаручылар гына кирәген аңлап, укуын ташлаган һәм Уфа, сәнгать училищесына - махсус агач сырлап бизәү бүлегенә укырга кергән (1974-1978 еллар). Агачны нәкышләү һәм аңа чокып бизәк төшерү ысулларын анда җентекләп өйрәнгән. Инде аның беренче эшләре үк - «Шүрәле» панносы, Чаллы шәһәрендәге балалар бакчасы, төрле җәмәгать биналары өчен башкарылган декоратив паннолары, ишекләр - татар читеген каю техникасын хәтерләткән нечкә сырлы юлларның үзсүзле көйле хәрәкәтеннән гыйбарәт. Аларның максаты – "үрмәкүч оясы"н хәтерләткән һавалы җанлы тирәлек тудыру...

Агач бизәү өлкәсендә барган иҗади эшне Туймазы фарфор заводында эшләү чоры, чын мәгънәсендә, милли сәнгать - нәкыш, гүзәл пастель техникасында башкарылган әсәрләргә чыгу периоды (1990 еллар) туктатып тора кебек. Ләкин бу өлкәләрдә эшләү авторның композицион кыюлыгын арттыра; агач бизәү энергиясен абстракт геометрик кабатлаулар, йорт экстерьерын: капка, тәрәзә, йорт кирәк-яраклары бизәү стиленнән мөстәкыйль мохит, образ тудыру стихиясенә алып кереп китә. Авторны сынчыга, нәккашкә әйләндерә.

2000-2002 елларда Хәмит Латыйф «Туран» милли мәдәни фондында эшли. Бу чорда кыска гына вакыт эчендә гаҗәеп үзгә, функциональ яктан күптөрле ихтыяҗларга яратылган күләмле «уйма серия» пәйда була. Бу - сурәтле агач тәлинкәләр, зур-зур декоратив сандыклар, ипи савытлары, интерьер җисемнәре, ярма салыр өчен кәпшәләр, декоратив паннолар. Аларның йөрәге - тыгыз тутырылган гөл-яфрак, чәчәк орнаменты, алар «кочып», тирәкләп алган кеше сурәте: «Кубыз көе», «Урман көе», «Тукай», «Сакчы кошлар», «Матур кыз», «Гармунчы...» Шәмәрдәндә яшәү чорында (2002-2003) бу җанлы катлам - кошлар, күбәләкләр, хайванат, кояш-йолдыз, агар сулар, «тереклек агачы» сыман космогоник образлар белән керешеп китә... Останың агачны чокып, кисеп кенә, бизәкне өске якты яссылык белән астагы батынкы шәүләләрнең берләшүеннән туган тирәлектән гайре, өтергәне тибрәтеп, биетеп, фактуралы бай мохит кабызу ысулы барлыкка килә.

2005-2006 елларда Хәмит Латыйф яңа формага - юнып эшләгән түгәрәк озын вазалар, бал, май, кымыз савытлары, май төшерү гөбеләре сыман оригиналь шәкелләргә мөрәҗәгать итә. Аларны татар әкиятләре, мифологик образлар белән бизи, үзенең балачак хатирәләрен яңарта. Болар самими, тәвәккәл киң кәпшәләр тышында: нурлы кошлар, әкәм-төкәм, ак еланнар, юлбарыслар, шүрәләләр, түбәтәйле батырлар, курайчылар. Урман җыры... Юка гына катлам органик буяу астында - әллә нинди шигъри хикмәт, фантастик манзаралар һәм әйберләрнең көнкүрештәге вазгыятенә тиң әверелешүләр, трансформацияләр могҗизасы. Тикмәгә генә алар бер мизгел эчендә Изге Болгар шәһәренең гөмбәзле төрбәләр панорамасына әверелми! Бу чордагы тәлинкә-панноларда да - монументаль зурлек, саран серле сырлар, йөрәкне чымырдатырлык драматик чалымнар: «Юлбарыс», «Болын кошы», «Колын» һ.б. Мондагы алымнарның ачыклыгы - җәяле ук кадалган кебек тәгаен эзләр, төртке-сызымнар - хис тирәнлеген ача, образларның мәңгелегенә ишарә итә.

Нәкъ бу чорда Хәмит шулай ук яссы сувенир скульптуралар (15-20 сантиметр биеклектәге) һәм Африка маскалары тәэсирендә туган «маскалар» сериясен иҗат итә. Болар агач фактураның мөмкинчелекләрен: аның магик-мәҗүси тәэсир көчен ача торган иҗади эксперимент, традицион системага да авангард шаукымын кертеп карау, агачның материя буларак, универсальлеген исбатлау омтылышы кебек кабул ителә. Күп кенә сувенирлар чын мәгънәсендә бу җирнең күркәм традицияләрен ачучы истәлек булып кабул ителә: «Малай белән Шүрәле», «Бабай», «Кош тоткан кыз», терек һәйкәлләрендәге кебек, ананың йөрәге янында уелган бала - «Бала-ана», «Фәрештә» һ.б.

Әйе, Хәмитнең иҗат кырлары бер-берсе белән чамасыз керешә, бер-беренә тәрәккыят дулкыны өсти, рәссамчылыгы «уймачылыгына», ә соңгысы нәкышенә, пастель, графикасына тәэсир итә, гомум камилләшүгә этәрә. Агачта тапкан кискен, үзсүзле, кулының энергиясен саклаучы, тормышның һөҗүменә бирешмәүче санаулы сызымнары, шулай ук аның пастель эшләренә дә кереп китә; «киртләч» агачлар, чатнаган куаклар арасында сурәтләнгән «матур авыллар», яшь-җилкенчәк, карт-коры образларына тәгаенлек, хакыйкать хисен өсти, шактый экзотик, яңача «үз тасвирына» ышаныч тудыра...

Мөстәкыйль бер сәнаигъ дөнья, иҗади бербөтен этнографик нигездә һәм рәссам дулкынлануы тәэсирендә туган «Агач уймалар» - үзе бер музей, авторның мәҗүси саф рухы, аның табигатьне тоя белүе, ихтыяр көченең күләмлелеге, иҗади сизгерлеге билгесе. Аларда - гүзәл дөнья кору сәләте, материяне буйсындыра белү, каты җисемнәрне үзләштерүнең кискен энергиясе. Алар рәссамның зур йөрәклелеге, зирәклеге, татар дөньясының эшлекле вә гайрәтле иҗатчысы, гаҗәп осталык иясе булуы турында сөйли.

Хәмит Латыйфның соңгы әсәрләр тезмәсе (1996-2008) - югалган кыйммәтләрне кайтару эшендә тагын бер дәртле омтылу, «кузгалу», кискен адым, хәтта «ургылыш» дип бәяләнергә хаклыдыр. Үтә күренмәле сихри мохиткә эретелгән, агач «ую», яисә «бизәк чигү» ысулларын хәтерләткән сырлы, тәфсилле рәсемнәр - илаһиландырылган этник дөнья, үзеннән үзе кабынып чыккан самими спектакль, милли мистерия булып кабул ителә.. Бөгырьне өзәрлек таныш кием-салым, түгәрәк йөзләр, ике яклап ташып торган чәчкә-абагалар эчендә кош, йә чәчәк тотып тирбәлеп торган җир кызлары, чайпап-чайкалып ташып яткан зәңгәр-күгелҗем, канәфер төсендәге әкияти күлләр, алар өстендә хушланып, чайкалып утыручы газиз кошлар - монда дәртләнең вә моңлының йөрәгенә сырышкан мәңгелек «ырымнар» - «суга бару», «курай уйнау», җигелгән атлы арбада дөнья гизү, җырлау, саубуллашу-сагыну, сөю-өйләнешү кебек ата-бабадан калган милли гореф-гадәтләр, сихерле күз карашы, гүзәллек, грация...

Бу рәсемнәр-һәрвакыт дулкын-дулкын үзгәреп торучы табигать, тереклек дөньясы белән бер ритмда, гармониядә хәрәкәтләнеп торучы, гүзәллек тудыручы рәссам күңеленең реакция җимеше, аның нечкә илһам симфониясе. Югалтырга ярамаган, йөзьеллыклар эчендә формалашкан рәвеш - милли киемнәр, тәүфыйк-акыл, сәдәләк, моң, магия. Әйе, түгәрәк касә-нигез өстендә мөгез кебек атылып чыккан өч бармак-яфраклы лаләләр, кыяк-кыяк нурлы мифологик үсентеләр, мозаика, йә вак-вак атлап чигү-тегү әслүбен хәтерләткән мелодик буяу төшерү ысулы (пастель) - әсәрләргә экзотик яңгыраш бирә, моңарчы күрелмәгән, күзгә чалынмаган фантастик дөнья сурәтен тудыруга ярдәм итә.

Шулай итеп, һәр сызымы мәгънәле, күңелләрне һөнәри матурлыгы, башкару нәзакәте белән җәлеп иткән күпкерешле хезмәт - рухи яктан да бөек яңгыраш - сулар-таулар кушылу, Идел-Урал симфониясе, Ауразия авазларын эченә ала; Җир-Су образы масштаблыгына күтәрелә. Моның исәбенә гаҗәеп мөстәкыйль һәм тулыканлы «асыл ил» күренеше , үз-үзе белән механик рәвештә идарә итәрлек эмоциональ тирәлек образы туа.

Этник ядрәне саклаган хәлдә, Хәмитнең иҗаты шулай төрләнә, ныгый, классик югарылыкка күтәрелә. Әле моннан 10 ел элек модуляцияләнеп, вакыт һәм тирәлек калыпларында төрләнгән сурәтләр хәзер тынып калган, үзенә тиңдәше булмаган мәңгелек образына әверелә. Мәңгеләштерелгән этник күренешләр, үз чиратында, җәннәт, илаһилык, иман дигән төшенчәләр янында тибрәлә, нурлана...

Кызык, эчендә бер генә артык сызык, бер буш йөз булмаган, Хәмит тудырган хор, спектакль, дастан гадәти этностиль, яисә реализм ысулында, традицион сәнгать калыпларында башкарылса, сурәтләнгән дөнья бары тик шактый романтиклаштырылган этнографик картиналарга гына кайтып калыр иде, бәлкем... Ләкин максималист рәссам бу урында киеренке һәм җаваплы өченче адымны ясаудан да курыкмый. Үз ясамнарын ул бүгенге көн урбанизмы белән тоташтыра. Мисырның үлемсез фрескалары нәфислеге, Шумер-Аккад магиясе, эллинизм нурланышы һәм борынгы төркиләр сәнгатенең ниндидер төп форма оештыру сыйфаты, болгар пластикасы һәм аңарга хас хайванәткә табыну - урбанизм чорының ритмы һәм энергиясе белән бермә-бер керешеп китә... XX гасыр авангарды, модерн, кубизм юнәлешләренең туры сызымнары, фикерне әйтеп бетермәү ысулы, символизм кинаялеге, уй амплитудаларының төрләнү күренеше пәйда була... Нәтиҗәдә, башлары белән рәсем рамкасына тиеп торган, геометрик катгый формалардан гыйбарәт сабыр, «катгый титаннар» - «Яугирләр», «Орлык чистартучы», «Ярма ясаучы кызлар», «Өч сеңел», «Авылдашлар», «Азат ил» адәмнәре - барысы да автор фаразлаган киләчәк күренеше - этнофутуристик манзара булып килеп баса...

Бу рәсемнәргә карыйсың да, агач кисүче оста, балчык изүче керамист, график, сынчы, шагыйрь Хәмит Латыйфның иҗади җегәрлеге һәм илһам ташкыны шундый киң һәм кодрәтле ки, аны алда әле күрелмәгән «яңарышлар», космогоник ачышлар, «илаһи рейдлар» һәм әверелешүләр көтәдер, дип уйлыйсың. Хәерле сәгатьләрдә яңа сәяхәтләр сиңа, Хәмит Латыйф.

Розалина ШАҺИЕВА,
сәнгать белгече.

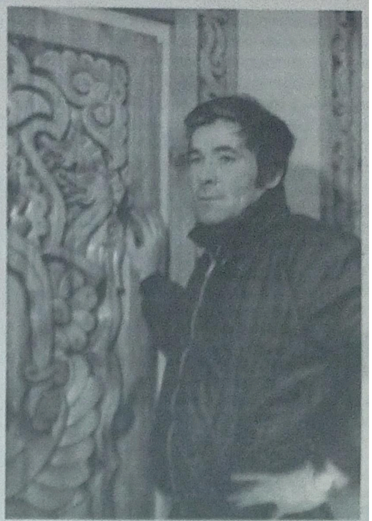

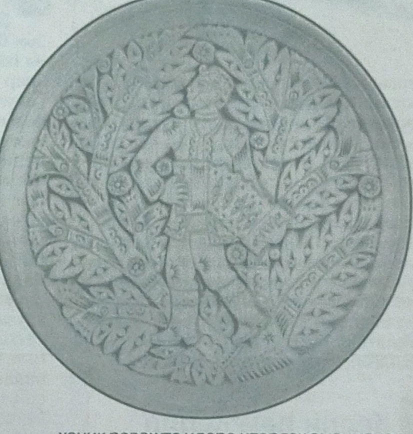

● **Рәссам һәм шагыйрь Хәмит Латыйф һәм аның кайбер эшләре.**